

Försvenskat latin har framtiden för sig

Det medicinska språket kritiseras ibland för att vara krångligt latin, »ett fikonspråk». Den kritik är inte ny, snarare har den en ålderns patina. Istället har gränsen mellan det medicinska språket och allmänspråket blivit mer och mer otydlig allteftersom allmänhetens beredvillighet att anamma det försvenskade latinet har ökat.

Jag tänkte här ge några synpunkter på försvenskat latinska termer, nu inte så mycket deras form som deras plats och betydelse i medicinspråket. Det kan kanske vara intressant med en liten tillbakablick.

Latinet »ett outhärligt hjälpmedel», »precisionsinstrument»

En läsvärd understreckare i SvD den 9 april 1978 hade titeln »Läkerspråket är inte ett utan tre». Här försvarar med dr Gustaf Myhrman den latinska terminologin, som han kallar »ett outhärligt hjälpmedel och ett språkligt precisionsinstrument». Han polemiserar mot då ofta hörda uttalanden som att »Läkarna ska inte längre tala latin» och »Fikonspråket måste bort». Med »de tre språken» menar Myhrman 1. språket läkare emellan, 2. språket till patienter och allmänhet, 3. språket till myndigheter, till »överheten».

Myhrman ser fyra fördelar med latinet:

- Nya upptäckter och företeelser saknar ofta svenska benämningar.
- Latinet vinner snabbt terräng i de fall där en precis latinsk term motsvaras av ett opraktiskt svenskt flerordsuttryck.
- Latinet är precisast genom att snäva in en mångtydig, luddig svensk term.
- Latinska termer är internationella, och engelska termer, även ganska

Författare

HANS NYMAN

fil lic, språkrådgivare, Svenska Läkaresällskapet, Stockholm.

folkliga sådana, är ofta »rena latinet».

Idag, drygt 20 år senare, är det svårare att hitta försvarare av ett motto som »bort med latinet». Utvecklingen har mer gått ut på att anpassa latinet än att avvisa det. Antagligen har ingen 50-årsperiod eller ens 20-årsperiod berikat svenskan med så många latinska medicintermer som den senaste. Det är lätt att finna ganska aktuella exempel på Myhrmans ovannämnda grupper (indelning som ovan):

a. *bakterie*, *virus*, *gen*; b. *glaukom*, *inkontinens*, *insufficiens*, *menopaus*, *parenkym*; c. *blodpropp* = *emboli* eller *trombos*, *hinna* = *membran* eller *tunika*, *hudblåsa* = *bull* eller *vesikel*; d. *appendicitis*, *pneumonia*.

Ett par kompletteringar till Myhrmans artikel är idag naturliga.

Främmande ord ofta känslomässigt neutrala

För det första är främmande termer i regel känslomässigt neutrala, de saknar åtminstone till en början de svenska ordens obehagliga eller opassande övertoner. De tjänstgör som s k eufemismer (förskönande omskrivningar). Termer med påträngande, negativa associationer som *liköppning*, *kräfta* och *barnförädlamning* har ersatts av *obduktion*, *cancer* och *polio*. Ofta förbleknar med tiden termens döljande funktion, och den måste då omskrivas på nytt. När *cancer* övertar den negativa klangen hos *kräfta* får nya eufemismer ta vid, t ex *neoplasm*.

Fackspråket smittar av sig

För det andra: Myhrmans karaktistik av latinet som »ett språkligt precisionsinstrument» må ha sin giltighet. Ändå undrar jag ibland om inte detta argument har överbetonats. I medicinsk text, t ex i Läkartidningen, finner man ofta latinska termer som såvitt jag förstår lika väl kunde ha uttryckts på ren svenska. En liten lista på några vanliga jag hittat följer här. De ges i obestämd form singularis, även om de förekommit i olika, böjda former. Efter varje

MEDICINENS SPRÅK

term ges inom parentes en möjlig »helsvensk» synonym.

Axill (armhåla), *bronk* (luftrör), *fibula* (vadben), *fissur* (spricka), *klavikel* (nyckelben), *kolon* (tjocktarm), *malleol* (fotknöl), *patella* (knäskål), *prolaps* (framfall), *recidiv* (återfall), *varicella* (vattkoppor), *ventrikelcancer* (magsäckscancer).

Min avsikt är absolut inte att i dessa fall slå ett slag för de svenska termerna på bekostnad av de latinska. Tvärtom, det finns synnerligen legitima skäl till valet av de latinska lånorden. Det främsta skälet tror jag kan kallas psykologiskt. Just därför är det möjligen ganska litet uppmärksammat och diskuterat. Varje yrkesgrupp skapar sitt eget fackspråk, ett självklart uttryck för gruppens samhörighet.

Latinet lätt att försvenska

För medicinspråkets del finns också en mer praktisk motivering till att den latinska varianten tränger fram på ett närmast oemotståndligt sätt: den är mycket användbarare än den svenska för att bilda alla de avledningar och sammansättningar som behövs i medicinspråket. För den medicinare som skriver och talar om *kolibakterier*, *kolik* och *koloskopi* är det naturligare att använda *kolon* än *tjocktarm* i svensk text. Sammansättningar som *åldersdiabetes*, *diabetiker* och *diabetologi* bidrar till att *sockersjuka* ersätts av *diabetes*. Termer som *patella(n)* och *recidiv(et)* blir självklara när man i samma stycke har *patellarfissur*, *patellarreflex* eller *recidivera*.

Ökade språkkunskaper bland allmänheten

Idag är det naturligt att även i samtal med patienter använda termer som *kolon* och *kolit*, gärna med upplysningen att de svenska orden är *tjocktarm* respektive *tjocktarmsinflammation*. I så fall är läkarna väl i fas med utvecklingen, som innebär en fortskridande assimilerings av latinska termer i svenskan. De gör därmed en pedagogisk insats,

ANNONS

knappt märkbar för dem själva men välkommen i patienternas ögon och öron. Bland allmänheten finns idag en större beredskap och vilja att ta till sig dessa internationella termer än för t ex 50 år sedan. Detta hänger samman med bl a ökade språkkunskaper. Medelsvensson på resa kan finna det praktiskt att termer som *analgetikum*, *laxativum*, *vomitus* och *astma* utan vidare begrips på alla världens apotek.

Av Myhrmans »tre språk» närmar sig alltså det första och det andra varandra mer och mer. Beträffande det tredje språket, »till överheten», avser Myhrman i stort sett det som används i »intyg och utlåtanden». Idag har nog detta språk förenklats så långt att det knappast borde vara motiverat att betrakta det som en variant för sig.

»Du är inte ni med mig!»

Låt mig sluta med något som inte riktigt passar under rubriken »Medicinens språk» men som ändå kan sägas tillhöra läkarspråket. Så här skriver Myhrman: »En detalj i sammanhanget är att man med all rätt kan kräva att läkare och övrig vårdpersonal talar till patienten på ett belevat sätt – det skendemokratiska duandet och en slarvig yrkesjargong kan skapa otrivsel.»

Ja, mycket har hänt sedan 1978. Vem skulle väl idag kalla duandet skendemokratiskt? Idag är det rätt och slätt naturligt. Det jag säger nu är inte evidensbaserat, det bygger bara på tro, men en stark tro. Jag tror alltså att det som idag kan skapa den »otrivsel» som Myhrman talar om, det är istället niandet. Det berör många illa, det skapar en helt onödig känsla av avstånd, t ex i fråga om bildning, livssituation, ålder. De som upplever duandet obehagligt är idag så få att de flesta av oss knappast kommer ett träffa en så underlig figur. Sällan är duandet så självklart som i vårdsammanhang. Inför sjukdom blir vi alldeles jämlika. När jag någon gång blir niad, t ex på banken, brukar jag alltid fråga efter anledningen. Förutsatt att jag inte är för dement kommer jag att ställa samma fråga ifall jag skulle drabbas av niande i sjuksängen. Om mina själsliga krafter räckte till för en liten adrenalinutsöndring skulle jag ilsket protestera: »Du är inte ni med mig!» Så är min tro. Välkommen, Du med avvikande tro! •

Implanteras ägget eller implanterar det?

Uppmuntrad av visat intresse passar jag nu på att vidarebefordra en fråga (det gäller den naturliga graviditeten, inte fertilisering in vitro): »Kan man säga att ägget *implanterar*? Är inte det grammatiskt riktiga *implanteras* eller *implanterar* sig?»

Språkkommittén vill gärna svara ja på den första frågan. För att få mer tyngd bakom ställningstagandet vill vi veta om den aktiva formen har etablerat sig, och vi vänder till alla som känner för eller emot detta språkbruk att höra av sig.

Språkligt är *implanteras* och *implanterar sig* helt likvärdiga. Vårt svenska passivis är i själva verket rester av ett »sig». Men kan man godta den aktiva formen, kanske rentav rekommendera den? Det finns paralleller, t ex »bakterien *fäster vid*» istället för »*fäster sig vid*» och »molekylen *binder till*» istället för »*binds till*».

Att använda en aktiv form istället för en passiv eller reflexiv (= »sig») brukar anses som en anglicism. När vi säger »boken säljer bra» istället för »boken säljs bra» har vi nog påverkats av engelskans »the book sells well». Den aktiva formen »säljer» ger utan tvivel en fin betydelsenyns av att boken i sig, inte bara reklamsatsningar, ligger bakom den goda försäljningssiffran. Antyder på samma sätt »implanterar» en aktivitet hos ägget? I så fall är den aktiva formen lyckad. Alla som tycker något, tyck nu till högt!

Ännu mer om plural

Min artikel i Läkartidningen 1–2/00 om främmande termers pluralformer har fått flera läsare att höra av sig. Tack för vittnesbörden! Knappast någon har uttryckt protester. Pluraler som *patellor*, *retinor* och *prostator* tycks gå bra, till och med singularen *en inälva* anser någon helt okej. Ett par röster höjdes för pluralen *vesikler*. Men tyvärr har alla uttala ord på *-ikel* (typ en artikel) pluralformen *-iklar*, alla utan undantag. Så *vesiklar* får det allt bli. Min rekommendation *en skint* måste tydligen ändras eller i varje fall kompletteras. När termen är en kortform av *ett skintigram*, och det är den nog oftast, då är tydligen *ett skint* det normala. Utrumformen *en skint* skulle då vara en kortform av *en skintigram*. Nu är man väl inte alltid så noga att skilja suffixet *-gram*, som betecknar själva undersökningen, från *-gram*, som anger resultatet av undersökningen. Det förefaller som om *ett skint* är det normala. Har jag fel? Den regelbundna pluralen borde vara *flera skint*. Stämmer detta med verkligheten?

Hans Nyman

Språkrådgivaren har flyttat och har nya telefontider

Svenska språknämnden, till vilken Svenska Läkaresällskapet språkrådgivare Hans Nyman är utlokaliserad, har flyttat. Därför gäller tills vidare följande adresser för era frågor och kommentarer:

c/o Svenska språknämnden,
Box 20057, 104 60 Stockholm
Tel 08-640 19 55, fax 08-442 42 15

E-post:

hans.nyman@spraknamnden.se
Hans Nyman har telefontid måndagseftermiddagar från kl 13.00 samt hela tisdagar och fredagar från kl 08.30. Övriga tider: telefonsvarare.